

BANK DAROMADLILIGINI OSHIRISHDA MAHSULOTLAR DIVERSIFIKATSIYASINING O‘RNI

Ilmiy rahbar: Azimov Otabek Ma’mirjon o‘g‘li

*ATB “Biznesni rivojlantirish bank” Andijon BXM boshlig‘i,
assistent A.Toxtamurodov,*

Sobirjonov Sherdorbek Sherzodbek o‘gli

Andijon davlat texnika instituti

“Bank ishi va audit” yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bank daromadliligini oshirishda mahsulotlar va xizmatlarni diversifikatsiya qilishning ahamiyati yoritilgan. Maqolada an’anaviy foizli daromadlar bilan birga foizsiz daromad turlarini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilingan. Maqolada diversifikatsiya orqali bank risklarini kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash masalalari ko‘rib chiqilgan. Maqolada bank mahsulotlari portfelini kengaytirish mijozlar bazasini oshirish va xizmatlar sifatini yaxshilashga xizmat qilishi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: bank daromadliligi, mahsulotlar diversifikatsiyasi, bank xizmatlari, foizli daromad, foizsiz daromad, bank portfeli, risklarni boshqarish.

Kirish. Zamonaviy moliyaviy bozorlar tez o‘zgaruvchanligi, raqobatning kuchayishi va mijozlar ehtiyojlarining tobora murakkablashuvi bilan tavsiflanadi. Bunday sharoitda tijorat banklari uchun faqat an’anaviy kredit operatsiyalariga tayanish yetarli bo‘lmay qolmoqda. Shu sababli banklarda daromad manbalarini kengaytirish, ya’ni mahsulot va xizmatlarni diversifikatsiya qilish muhim strategik yo‘nalish sifatida shakllanmoqda. Bu jarayon banklarning moliyaviy barqarorligini ta’minlash, risklarni kamaytirish va raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Bank daromadlari asosan ikki katta guruhga bo'linadi: foizli daromadlar va foizsiz daromadlar [1]. Foizli daromadlar kreditlash operatsiyalaridan, foizsiz daromadlar esa komissiya, xizmat haqlari, hisob-kitob operatsiyalari, kartalar xizmatlari, valyuta operatsiyalari va boshqa moliyaviy xizmatlardan shakllanadi. An'anaviy bank tizimida foizli daromadlar ustunlik qilgan bo'lsa, bugungi kunda rivojlangan bank amaliyotida foizsiz daromadlar ulushi sezilarli darajada oshib bormoqda. Bu esa daromad manbalarini diversifikatsiya qilish zaruratini yanada kuchaytirmoqda.

Daromad manbalarini kengaytirishning asosiy sababi banklar faoliyatidagi risklarni kamaytirish ehtiyojidir. Agar bank daromadi faqat kredit operatsiyalariga bog'liq bo'lsa, iqtisodiy inqiroz, kredit to'lovlarining kechikishi yoki muammoli kreditlar ulushining oshishi bankning moliyaviy holatiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadi. Diversifikatsiya esa daromadlarni turli manbalarga taqsimlash orqali bunday risklarni yumshatadi va bank barqarorligini ta'minlaydi.

Zamonaviy bank amaliyotida daromad manbalarini kengaytirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri bu raqamli bank xizmatlarini rivojlantirishdir [2]. Mobil ilovalar, internet-banking, elektron to'lov tizimlari va onlayn xizmatlar orqali banklar yangi daromad oqimlarini shakllantirmoqda. Masalan, to'lov tizimlaridan komissiya daromadlari, elektron hamyonlar va raqamli platformalar orqali xizmat haqlari bank daromadlarining muhim qismini tashkil etmoqda. Shuningdek, banklar uchun investitsiya xizmatlarini rivojlantirish ham daromad manbalarini kengaytirishda muhim ahamiyatga ega. Qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalar, obligatsiyalar va davlat qarz instrumentlariga investitsiya qilish banklarga qo'shimcha daromad olish imkonini beradi. Bu jarayon nafaqat daromadni oshiradi, balki bank aktivlarining diversifikatsiyasiga ham xizmat qiladi.

Komissiya asosidagi xizmatlar ham bank daromadlarining muhim qismini tashkil etadi. Plastik kartalar xizmatlari, pul o'tkazmalari, xalqaro to'lov tizimlari, akkreditiv va kafolat operatsiyalari kabi xizmatlar banklar uchun barqaror foizsiz

daromad manbai hisoblanadi. Ayniqsa, xalqaro pul o'tkazmalari va savdo moliyalashtirish xizmatlari rivojlangan banklarda yuqori ulushga ega.

Daromad manbalarini kengaytirishda kichik va o'rta biznes segmenti bilan ishlash ham muhim ahamiyatga ega. Bu segment banklar uchun nafaqat kreditlash, balki turli xizmatlar, maslahatlar, hisob yuritish va to'lov tizimlari orqali qo'shimcha daromad manbai yaratadi. Kichik biznesni qo'llab-quvvatlash orqali banklar uzoq muddatli mijozlar bazasini shakllantiradi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda bank daromadlarining katta qismi foizsiz xizmatlardan shakllanadi. Masalan, AQSH va Yevropa bank tizimida komissiya va xizmat daromadlari bank umumiy daromadining 40–60 foizini tashkil etadi. Bu esa banklarning kredit risklariga bog'liqligini sezilarli darajada kamaytiradi va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlaydi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda tijorat banklari faoliyatida diversifikatsiya jarayonlari kengayib bormoqda. Raqamli banking, fintech hamkorliklari va yangi moliyaviy mahsulotlarning joriy etilishi bank daromadlarining tarkibini o'zgartirmoqda. Xususan, Mikrocreditbank kabi banklar kichik biznesni moliyalashtirish bilan birga, zamonaviy bank xizmatlarini kengaytirish orqali qo'shimcha daromad manbalarini shakllantirmoqda.

Daromad manbalarini kengaytirishning yana bir muhim jihati bu mijozlar ehtiyojlariga mos innovatsion mahsulotlarni ishlab chiqishdir [3]. Sug'urta bilan bog'liq bank mahsulotlari, lizing xizmatlari, faktoring va moliya-savdo xizmatlari banklar uchun yangi daromad oqimlarini yaratadi. Bu mahsulotlar mijozlar uchun ham qulay bo'lib, bank xizmatlaridan foydalanish darajasini oshiradi. Shuningdek, bank ichki samaradorligini oshirish ham daromadlarni kengaytirishda muhim rol o'ynaydi. Operatsion xarajatlarni kamaytirish, avtomatlashtirish va raqamlashtirish orqali banklar ko'proq resurslarni daromad keltiruvchi faoliyatga yo'naltirishi mumkin. Bu esa rentabellikni oshirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy global moliya tizimida banklar barqarorligini ta'minlash va raqobatbardoshligini oshirishning eng muhim yo'nalishlaridan biri bu diversifikatsiya strategiyasidir. Xalqaro bank amaliyotida diversifikatsiya nafaqat daromad manbalarini kengaytirish, balki risklarni boshqarish, mijozlar bazasini kengaytirish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash vositasi sifatida qaraladi. Rivojlangan davlatlar bank tizimi tajribasi shuni ko'rsatadiki, diversifikatsiya strategiyasini samarali qo'llagan banklar iqtisodiy inqirozlar va bozor tebranishlariga nisbatan ancha barqaror bo'ladi.

Yevropa bank tizimida diversifikatsiya strategiyasi asosan universal banking modeli asosida shakllangan [4]. Germaniya, Fransiya va Shveysariya kabi mamlakatlarda banklar nafaqat kreditlash, balki investitsiya xizmatlari, sug'urta mahsulotlari, aktivlarni boshqarish va konsalting xizmatlarini ham taklif qiladi. Bu model bank daromadlarini turli yo'nalishlarga taqsimlash orqali risklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Masalan, Germaniyada yirik banklar daromadining sezilarli qismi investitsiya va komissiya xizmatlaridan shakllanadi.

AQSH bank tizimida esa diversifikatsiya jarayoni Glass-Steagall qonuni bekor qilingandan so'ng yanada tezlashdi. Bugungi kunda amerikalik banklar universal moliyaviy xoldinglar sifatida faoliyat yuritib, tijorat bankchiligi, investitsiya bankchiligi va aktivlarni boshqarish xizmatlarini birlashtirgan. JPMorgan Chase, Bank of America kabi yirik banklar daromadlarining katta qismini foizsiz xizmatlar, investitsiya bankchiligi va to'lov tizimlaridan oladi. Bu esa kredit risklariga bog'liqlikni sezilarli darajada kamaytiradi.

Osiyo bank tizimida, xususan Yaponiya va Janubiy Koreyada diversifikatsiya strategiyasi texnologik innovatsiyalar bilan uyg'unlashgan. Yaponiya banklari raqamli banking, mobil to'lov tizimlari va fintech hamkorliklari orqali yangi daromad manbalarini yaratgan. Masalan, Mizuho va Mitsubishi UFJ kabi banklar raqamli platformalar orqali mijozlarga keng ko'lamli xizmatlar ko'rsatib, komissiya daromadlarini oshirib bormoqda. Janubiy Koreyada esa banklar fintech

kompaniyalar bilan integratsiya orqali super-app formatidagi xizmatlarni rivojlantirmoqda.

Buyuk Britaniya bank tizimida esa diversifikatsiya asosan global investitsiya xizmatlariga tayanadi. London moliya markazi sifatida banklar xalqaro savdo moliyalashtirish, valyuta operatsiyalari va kapital bozorlarida faol ishtirok etadi. HSBC va Barclays kabi banklar daromadlarining katta qismini xalqaro operatsiyalar va investitsiya xizmatlaridan oladi. Bu model banklarni geografik va operatsion jihatdan diversifikatsiya qilish imkonini beradi.

Skandinaviya davlatlari (Shvetsiya, Norvegiya, Finlyandiya) bank tizimida esa raqamlashtirish asosiy diversifikatsiya vositasiga aylangan. Ushbu mamlakatlarda bank xizmatlarining katta qismi to'liq raqamli shaklda amalga oshiriladi. Mobil banking, kontaktsiz to'lovlar va sun'iy intellekt asosidagi xizmatlar bank daromadlarining yangi segmentlarini shakllantirmoqda. Natijada operatsion xarajatlar kamayib, rentabellik oshmoqda.

Xalqaro tajribada diversifikatsiyaning yana bir muhim yo'nalishi bu "fee-based income" ya'ni komissiya asosidagi daromadlarni oshirishdir [5]. Rivojlangan banklarda foizsiz daromadlar umumiy daromadning 30–60 foizini tashkil etadi. Bu holat banklarni kredit risklariga kamroq bog'liq qiladi va moliyaviy barqarorlikni oshiradi. Komissiya daromadlari to'lov tizimlari, kartalar, pul o'tkazmalari, investitsiya xizmatlari va sug'urta mahsulotlaridan shakllanadi. Shuningdek, xalqaro bank amaliyotida "cross-selling" strategiyasi keng qo'llaniladi. Bu strategiya bir mijozga bir nechta bank mahsulotlarini taklif qilish orqali daromadni oshirishga qaratilgan. Masalan, mijoz kredit olgan bo'lsa, unga sug'urta, hisob raqam boshqaruvi, investitsiya mahsulotlari ham taklif qilinadi. Bu yondashuv mijozlar bilan uzoq muddatli munosabatlarni mustahkamlaydi va bank daromadini ko'paytiradi.

Risklarni diversifikatsiya qilish ham xalqaro tajribada muhim o'rin tutadi. Banklar kredit portfelini turli tarmoqlar, geografik hududlar va mijoz segmentlari

bo'yicha taqsimlaydi. Bu iqtisodiy inqirozlar yoki ma'lum bir sektorning pasayishi paytida bank barqarorligini saqlab qolishga yordam beradi. Masalan, global moliyaviy inqirozdan so'ng ko'plab banklar sanoat diversifikatsiyasini kuchaytirgan.

O'zbekistonda ham xalqaro tajribalar asosida bank tizimi bosqichma-bosqich modernizatsiya qilinmoqda. Tijorat banklari raqamli banking, fintech hamkorliklari va yangi moliyaviy mahsulotlarni joriy etish orqali diversifikatsiya jarayonini kengaytirmoqda. Mikrocreditbank kabi banklar kichik biznesni qo'llab-quvvatlash bilan birga, zamonaviy bank xizmatlarini rivojlantirib, daromad manbalarini kengaytirishga harakat qilmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, xalqaro bank amaliyotida diversifikatsiya strategiyasi banklarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, daromad manbalarini kengaytirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, komissiya asosidagi xizmatlarni rivojlantirish va risklarni geografik hamda sektorlar bo'yicha taqsimlash bank samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shu sababli diversifikatsiya zamonaviy bank menejmentining eng muhim strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Olimdjonovich A. F. TIJORAT BANKLARI KREDIT SIYOSATI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA KREDIT PORTFELINI DIVERSIFIKATSIYALASHNING O'RNI //SHOKH LIBRARY. – 2026. – T. 1. – №. 1.
2. Boymaxmadov A. TIJORAT BANKLARI KREDITLASH AMALIYOTIDA INNOVATSION BANK XIZMATLARINING ROLI //FINANCE, MONEY AND CREDIT. – 2025. – T. 5. – C. 424-429.

3. Odilovich X. O., Safarovich S. F. TIJORAT BANKLARI XUSUSIY KAPITALI HISOBI VA AUDITI //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2025. – Т. 57. – №. 3. – С. 86-94.
4. Ruziyev B. S. TIJORAT BANKLARI AKTIVLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI //МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ, ИССЛЕДОВАНИЙ И ИННОВАЦИЙ. – 2025. – Т. 1. – №. 1. – С. 87-92.
5. Egamberdiyevna K. Z. OZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TIJORAT BANKLARI AKTIVLARINING BOSHQARISHNING ZAMONAVIY XOLATI //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2025. – Т. 53. – №. 1. – С. 247-252.